

Türk Kültüründe İktidarın/Kutun Simgesi: “Altın”
The Symbol Of Power/Kut In Turkish Culture: “Gold”

Mehmet Emin BARS^a

^a Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bingöl/Türkiye,
mebars@bingol.edu.tr – Orcid: 0000-0001-6972-6860

Prof. Dr., Bingöl University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature. Bingöl/Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

İktidar, altın, mit, destan, masal, efsane.

Geliş Tarihi: 25.11.2025

Kabul Tarihi: 29.05.2026

ARTICLE INFO

Article Type

Research Article

Keywords

Power, gold, myth, epic, fairy tale, legend.

Received: 25.11.2025

Accepted: 29.05.2026

Atıf / Citation

Bars, M. E. (2026). Türk kültüründe iktidarın/kutun simgesi: “Altın”, *TÜRKDED Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12, 1-17.

Öz

Altın, bozkır kültürünün şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Düşük ısıda eritilip kolayca şekil verilmesi, paslanmaması, parlak rengiyle göze hitap etmesi, doğada az miktarda bulunması değerini artırmıştır. Türk kültüründe de hükümdar ailesinin ve devletin ileri gelenlerinin en çok rağbet ettiği metallerin başında gelmiştir. Günlük hayatta kullanılan birçok eşya altından yapılmıştır. Türklerde altının yaygın kullanımı maddi değerinin yanında zengin simgesel anlamların oluşmasını da sağlamıştır. Bu çalışmada altının Türk kültür tarihinde hâkimiyet simgesi olarak kullanımı ele alınmıştır. Türk halk anlatılarında altınla nitelendirilen çeşitli nesnelere/özelliklere sahip kişilerin tanrısal, siyasal ve toplumsal iktidarla ilişkileri incelenmiştir. İncelemede nitel araştırma yöntemi kullanılmış, doküman analizi yapılmıştır. Çalışma mit, destan, masal ve efsane örnekleriyle sınırlandırılmıştır. Altın eski dönemlerden itibaren sadece Türklerde değil başka toplumlarda da halkın yazgısını belirleyen simgesel bir anlama sahipti. Birçok eski söylencede tanrısal gücü/yaşamı temsil etmekteydi. Altının bu simgesel anlamı Türk halk anlatılarında altınla vasıflandırılan çeşitli nesnelerde de karşımıza çıkmaktadır. Türk halk anlatılarında göksel bir unsur olarak kabul edilen altın çoğu zaman kutsalla ilişkilendirilmiştir. Türk hükümdarlık sistemi ile altın arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Türk hükümdarı Tanrı'nın altın bir ışık şeklinde inen kutu sayesinde hükmetme gücünü kazanmıştır. Altın yeryüzünde hükümdar ailesine mensup olanları belirttiği gibi ilahlar arasında da üst sınıftaki tanrıların birer işareti kabul edilmiştir. Türk mitolojik metinlerinde altının hükümdarlık simgesi olarak kullanımı kahramanlık destanlarında korunmuş, masal ve efsanelerde devam etmiştir. Halk anlatılarında altın asaletin, kutsalın, gökselin, kutun, hükmetmenin simgesi olarak kullanılmıştır. Bu simgesel anlam altının kullanıldığı varlıkları değerli bir nesneye dönüştürmüştür.

Abstract

Gold has been an important element in shaping the steppe culture. Its value has increased because it is melted at low temperatures and easily shaped, does not rust, is appealing to the eye with its bright color, and is found in small amounts in nature. In Turkish culture, it was one of the most popular metals among the ruling family and

the state's leaders. Many items used in daily life were made of gold. The widespread use of gold among the Turks not only gave it material value but also created rich symbolic meanings. In this study, the use of gold as a symbol of domination in Turkish cultural history is discussed. The relationships of people who have various objects/features characterized by gold in Turkish folk narratives with divine, political and social power have been examined. Qualitative research method was used in the review and document analysis was conducted. The study is limited to examples of myths, epics, fairy tales and legends. Since ancient times, gold has had a symbolic meaning that determined the fate of the people not only in the Turks but also in other societies. In many ancient myths it represented divine power/life. This symbolic meaning of gold also appears in various objects characterized with gold in Turkish folk narratives. Gold, considered a celestial element in Turkish folk narratives, has often been associated with the sacred. There are close relations between the Turkish sovereignty system and gold. The Turkish ruler gained the power to rule thanks to God's kut, which descended in the form of a golden light. Just as gold signified the members of the ruling family on earth, it was also considered a sign of the upper class gods among the deities. In Turkish mythological texts, the use of gold as a symbol of sovereignty was preserved in heroic epics and continued in fairy tales and legends. In folk narratives, gold has been used as a symbol of nobility, the sacred, the celestial, the kut, and domination. This symbolic meaning transformed the assets in which gold was used into a valuable object.

Giriş

Modern mitoloji ve karşılaştırmalı din biliminin önemli isimlerinden J. G. Frazer, ilk olarak 1890 yılında iki cilt hâlinde yayımladığı kendisiyle özdeşleşmiş klasik eserine "The Golden Bough" (Altın Dal) adını vermiştir. Frazer, İngiliz ressam J. M. William Turner'ın 1834 tarihli "Altın Dal" adlı tablosundan söz eder, bu tabloda birçok mitik ve dinî imge bulunduğunu iddia ederek eserinde bu imgelerin peşine düşer. Frazer tabloda "Diana'nın Aynası" denilen Nemi'deki küçük orman gölünün düşe benzer görünümünü hayal eder. Antik çağlarda Aricia Gölü ve Korusu olarak bilinen bu gölün kuzey kıyısında Nemi köyünün bulunduğu uçurumların hemen altında Diana Nemorensis'in kutsal korusu ve tapınağı vardır. Alban Dağı'nın eteklerinde bulunan Aricia kasabası çukurdaki gölden dik bir bayırla ayrılır. Bu kutsal koruda kutsal bir ağaç yetişmiştir. Günün her saatinde elinde kınından sıyrılmış bir kılıçla garip bir figür bu ağacın etrafında gizlenmeye çalışarak dolaşır. Bu kişi bir rahiptir. Görmek için bakındığı kişi, er ya da geç onu öldürecek ve rahipliği onun elinden alacaktır. Kutsal yerin kuralına göre rahip adayı ancak mevcut rahibi öldürerek yerine geçebilir. Bir rahip kendisinden daha güçlü bir rahip tarafından öldürülünceye kadar burada kalabilir. Frazer çalışmasında insan aklının, yüzeysel bazı farklılıklarla birlikte, ilk kaba yaşam felsefesini geliştirisiyle temel bir benzerliğinin olduğu varsayımından yola çıkarak Nemi rahiplerinin bu kutsal kuralının nedenini aramaya koyulur ve bir söylenceden söz eder:

Söylenceye göre Nemi'deki tapınakta üzerinden dal koparılmayan bir ağaç yetişmektedir. Ancak sahibinden kaçmış bir kölenin onun dallarından birini koparmasına izin verilmekte, bunu başaran köleye rahiple tek dövüş şansı tanınmakta, köle rahibi öldürürse "Ormanlar Kralı" ünvanıyla onun yerine egemenlik sürme hakkı kazanmaktadır. Yazgıyı belirleyen bu dal Sibylla'nın buyruğuyla, Aeneas'ın ölümler ülkesinde tehlikelerle dolu gezisine çıkmadan önce kopardığı altın daldır. Yazar bu söylencede iki sorunun cevabını aramaya koyulur: Rahip neden selefini öldürmek zorundaydı ve onu öldürmeden önce neden altın dalı koparması gerekiyordu?

(Frazer 2020: 15-18). Yazara göre Nemi rahibi ilk olarak ormanın, ikinci olarak bitkisel yaşamın ruhunu bedenleştiriyordu. Onun iyi ya da hasta oluşuna bağlı olarak ormanın ve bitkilerin yeşereceğine veya solacağına inanılıyordu. Nemi rahibi yaşlılık ya da hastalıktan ölecek olursa bitki dünyasının da yok olacağı varsayılıyordu. Bu yüzden güçlü ve sağlıklı olduğu bir dönemde öldürülmesi gerekiyordu. Böylece azalmamış enerjisi ardılına geçerek kutsal yaşamı gençliğine yeniden kavuşacaktı (Frazer 2020: 364). Altın dal ise meşe ağacının üzerindeki ökse otudur. Nemi rahibi (Ormanlar Kralı), meşe ruhunun kişileştirmesidir. Bir meşe ruhu olarak yaşamı ve ölümü meşenin üzerindeki ökse otundaydı. Onu öldürmek için ökse otunu koparmak gerekirdi. Altın gibi parlayan ökse otuna, güneş ateşinin çıkışı olarak bakıldığı için de altın dal denilmiştir. Nemi rahibi, yaşamı altın dalın içinde olan Ari tanrısıdır (Frazer 2020: 441-445).

Yabanıl tanrıları kendileri gibi düşündükleri için onların da ölümlü olduklarına inanıyorlardı. İnançlarına göre insan-tanrılar doğanın düzeninin sağlayıcılarıdır. Bu düzeni sağlamaya çalışan insan-tanrıların güçleri her geçen gün azalmaya/tükenmeye başlar. *"Tanrı-kralın, güçlerinin zayıflamaya başladığı belirtilerini gösterir göstermez öldürülmesi ve ruhunun tehdit edici çürümeyle ciddi bir biçimde bozulmadan önce güçlü kuvvetli bir ardılına aktarılması gerekir"* (Frazer 2020: 134). Böylece insan-tanrının gücü henüz bitmeden daha güçlü birine aktarmak, doğa ve insanın güvenliği için bir zorunluluktur. Bu inanç her zaman gücünün zirvesinde olan insan-tanrıların varlığını gerektirir. Bu durum bir rahibin neden selefini öldürmek zorunda olduğunun cevabını da içermektedir. Aricia Korusu rahibinin gücü yıpranmaya başladığında onda bulunan kutsal ruhun daha güçlü bir bedene aktarılması, bunun için de öldürülmesi gerekiyordu. Böylece her zaman en güçlü olan, rahip olarak kalabilirdi. Kutsal yaşamın sürmesi en güçlüünün iktidarıyla mümkün oluyordu. Bunun da ilk şartı altın dalın koparılmasıdır. Devlet idaresi, doğanın düzeninin devamı üstün bir güce/kuta sahip olmayı gerektirir. Tanrı'nın temsilcisi maddi bir bedende cisimleştiği için zamanla bozulmaya, çürümeye başlar. Onu zayıflıktan kurtarmak için kutsal ruhu yeni bir bedene taşımak, daha güçlü bir ardıla bırakmalıdır. Söylencede altın dal tanrısal gücü/yşamı simgelemektedir. Düzenin devamı, varlıkların yaşamı bu gücün enerjisini korumaya bağlıdır. Frazer çalışmasını dünyanın dört bir tarafından ilkeller/yerliler arasından derlenen inanç ve uygulamalara dayandırmıştır.

Merkezi simgeleyen kozmik "hayat ağacı" etrafında da altın dala benzeyen söylenceler meydana gelmiştir. Bu söylencelere göre hayat ağacı evreni ayakta tutmakta ve meyvesini yiyen herkese ölümsüzlük vermektedir. Bundan dolayı da ona giden yol büyük tehlikelerle/engellerle doludur. Ulaşılamayan kozmik ağaç, canavarlar tarafından korunmaktadır. Birçok kahraman, ölümsüzlük veren altın elmaları veya altın postu elde etmek için canavarları öldürmek istemiştir (Eliade 2005: 449). Söylencedeki altın elmalar veya altın post kutsal gücü, hâkimiyeti, hakikati ve ölümsüzlüğü simgeler. Bunları elde eden kişi kutsal dışından kutsala, ölümden yaşama geçer. Bir rahibin kılıç zoruyla rahip/hükümdar olduğu, güçlü olduğu sürece görevini devam ettirdiği, ancak kendisinden daha güçlü bir ardılı tarafından yerinden edilebildiği söylencedeki altın dal gibi kozmik ağaçtaki altın elma veya altın post da "ruhu/canı/kutu" dolayısıyla iktidarı ve gücü temsil etmektedir. Söylencelerde yer alan dal, elma ve postun altın olarak nitelendirilmesi tesadüfi değil, bilinçli bir tercihtir.

Söylencelerde geçen altın dalı/elmayı/postu elde eden kişiye verilen idare etme gücü, eski Türk inançlarında Tanrı tarafından kağanlara/kahramanlara verildiğine inanılan "kut" inancıyla benzerlik göstermektedir. Eski çağlarda rahiplik ile krallık görevlerinin aynı kişiler tarafından üstlenildiği bilinmektedir. Altın dalı koparabilen rahiplikle birlikte krallık yetkisine de

kavuşuyordu. Bir kölenin altın dalı kopardıktan sonra yeni rahiple mücadele edip onun yerine geçme hakkını kazanmasına benzer biçimde Türk halkını da Tanrı tarafından verilen kuta sahip kişi yönetebilirdi. Bu kişi hem dinî hem de siyasi egemenliğin sahibiydi. Eski Türklerde kutun işareti olarak da birçok anlatıda “altın” olarak nitelendirilen çeşitli nesneler yer almaktadır.

Bu çalışmada, yabancıların dünyasında “Altın Dal” söylencesinde geçtiği gibi, altının Türk kültür tarihindeki hâkimiyet simgesi olarak kullanım örnekleri değerlendirilmiştir. Çeşitli Türk halk anlatılarında yer alan ve altınla nitelendirilen çeşitli nesnelere/özelliklere sahip kişilerin tanrısal, siyasal ve toplumsal iktidarla ilişkileri incelenmiştir. İncelemede nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma problemine ilişkin kaynaklar taranmış, doküman analizi yapılmıştır. Çalışmanın sınırlarının genişliğinden dolayı altın kavramının geçtiği sınırlı sayıda mitolojik metin, destan, masal ve efsane ele alınmıştır. Örnekler Hem Anadolu’da hem de Türkistan’da anlatılan metinlerden seçilmiştir. Bu örnekler ilgili olduğu türün tamamında altının tüm niteliklerini göstermemekle beraber bariz bazı kullanımlarını ortaya koymaları bakımından önemlidir. Makale sınırları içerisinde herhangi bir türde altının tüm kullanım örneklerini incelemek mümkün değildir. Türk kültüründe yüzlerce mit ve destan, binlerce masal ve efsane örneği bulunmaktadır. Bundan dolayı çalışmada kullanılan başlıklarda ilgili türün sadece birkaç örneği ele alınmış, bu örneklerin seçiminde özellikle altının Türk kültüründeki sembolik anlamını verecek olanları tercih edilmiştir. Ele alınan sınırlı sayıdaki metinlerin ilgili türün Türk kültüründeki tüm örnekleri için doğruluğu iddia edilmemiştir. Herhangi bir türde altının birkaç kullanım örneği üzerinden tür ile ilgili genel bir yargıya ulaşmak da mümkün değildir. Bu bakımdan ortaya konulan düşünceler sadece incelenen metinlerle sınırlıdır. Halk anlatıları anlatıldıkları dönemin toplumsal düşüncesini, inançlarını sembolik biçimde yansıtan hikâyelerdir. Bir toplumun düşünce ve davranış biçimleri halk anlatılarında gizlidir. Bugünün insanına saçma/akla aykırı görünen birçok şey, yabancılar için anlamlı ve işlevseldir. Bu çalışmadan elde edilen veriler bazı Türk halk anlatılarında geçen, bugün için saçma görülen veya bir mana verilemeyen altının geçtiği birçok motifin kendi içerisinde mantıksal bir anlam içerdiğini göstermektedir.

1. Türk Kültüründe Altın

İnsan topluluklarının kurduğu medeniyet ile yaşadıkları coğrafya arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Günümüze kadar kurulan yüksek dereceli medeniyetlerin büyük oranda kuzey yarım kürede 30 ile 45 derecelik meridyenler arasındaki dar bir bölgede inşa edildikleri görülmektedir ki bu bölge “Bereketli Altın Kuşak” olarak adlandırılmıştır (Gültepe 2017: 21). Yeryüzünün % 10’unu kaplayan bu bölge Türklerin ana vatanıdır. Eski dönemlerde tatlı su gölleri ve iç deniz sayesinde ılıman bir iklim bulunan bölge, insan ve çok çeşitli canlıların yaşam mekânıydı. Türk kültüründe ilk mitolojik ve destanî hikâyeler bu bereketli altın kuşak üzerinde Türklere altın çağını yaşatmıştır. Sonraki dönemlerde iklim değişikliğiyle başlayacak olan kuraklık Türklere birlikte diğer milletlere de bölgede yaşamı zorlaştırmıştır. Altın değerli bir metal olarak bozkır kültürünün şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Düşük ısıda eritilip kolayca şekil verilmesi, paslanmaması, sarı parlak rengiyle göze hitap etmesi, doğada az miktarda bulunması değerini artırmıştır. Altın, hükümdar ailesinin ve devletin ileri gelenlerinin en çok rağbet ettiği metallerin başında gelmiştir. Öyle ki Batı Göktürklerin hükümdarı İstemi, altın yaldızlarla süslü bir taht üzerinde otururdu (Koçak 2017: 285). Kolyeden bileziğe, levhadan kılıca kadar birçok süs eşyası ile birlikte çeşitli savaş aletleri de altından yapılmıştır. Türk kültüründe altının yaygın kullanımı maddi değerinin yanında çok zengin simgesel anlamların oluşmasını da sağlamıştır.

Altın Dal söylencesinde altının "kut/can/ruh/güç/iktidar" anlamlarındaki kullanımı, altın ile eski Türk yönetim sistemi/kağanlık seçimi arasında yakın ilişkilerin bulunduğunu düşündürmektedir. Eski Türklerde kut kavramından söz eden Ziya Gökalp onu şöyle tanımlar: *"Kut' münteşir bir kutsiyettir ki hangi şeyin üzerine konarsa onu mukaddes kılar"* (2007: 366). Kut *"baht, devlet, talih, şans"* (Kaşgarlı Mahmud 2020: 751), *"Tanrı tarafından verilen iyi kısmet"* tir (Beydilli 2015: 360). Eski Türk devletlerinde "kut" tabiri "siyasi iktidar" kavramını karşılıyordu (Kafesoğlu 2012: 240). Kişi kendi güç ve isteği ile değil, Tanrı'nın kutu bağışlamasıyla iktidara gelirdi. Halkına karşı vazifelerini yerine getirmeyen hakanın elinden kutu geri alınırdı. Eski Türkler -Oğuz Kağan Destanı'nda gökten inen ışıktan çıkan kurt misali- kutu gökten inen bir nur sütunu gibi "altın ışık" şeklinde düşünmüşlerdir. Bu altın ışık hangi varlığa dokunursa onu gebe bırakırdı (Ziya Gökalp 2007: 366). Örneğin hava olaylarını yönlendiren "yada taşı" altın ışıktan kutsallığını/gücünü almıştır. Buna göre altın ışık/kut temas ettiği varlığı benzerlerinden ayırmakta, ona ilahi bir güç/kutsallık kazandırmaktadır. Eski Türk hakanları "Tengri kutu"nu taşımışlardır. Aynı şekilde Umay misali Hatun'un kutu sayesinde Kül Tigin erkeklik adını alır (KT D31), Tanrı'nın kutu sayesinde Bilge Kağan ölecek halkı dirilip doyurur (BK D23) (Tekin 2010). Tanrı tarafından verildiğine inanılan kutun altın bir ışık şeklinde kişiyle temas ettiğine inanılmıştır. Altın ışıkla temas eden kişi halk üzerinde iktidar/hükmetme gücüne sahip olmaktadır.

Ziya Gökalp eski Türklerin başlangıçta cumhuri ve demokratik olduğunu, ak ve kara tasnifine gerek olmadığını belirterek potlaç müessesesinden sonra hâkim ve mahkûm sınıfların ortaya çıktığını söyler. Potlaç cemiyet içerisinde insanların eşitliğini ortadan kaldırır. Hâkimlere "ak süyek" (ak kemik), mahkûmlara da "kara süyek" (kara kemik) adları verilir. İlhanlık sülaleleri teşekkül ettikten sonra bu iki tabakanın üzerinde üçüncü bir tabaka daha vücuda gelir: Sülaleye mensup olan "altın süyek" (altın kemik). Ancak altının yerini bazı boylarda kızılın aldığı görülür. Türk mitolojik düşünce sisteminde makro kozmostan mikro kozmosa değin renk simgeciliği önemli bir yer tutar. Renkler her kültürde farklı duygu ve düşünceleri simgelemektedir. Türklerin renk tasavvuru da millî Türk kültürü ve psikolojisiyle şekillenmiştir. Bir rengin bir kültürdeki anlamı zamanla değişimlere uğrayabilir. Altın renginin zamanla bazı Türk boylarında yerini kızıla bırakması bu değişimi göstermektedir. Ziya Gökalp, Türkistan ve Tibet'te sosyolojik seyahat yapan Grenard'dan naklen Kaşgar Dağlarında üç renkte çadırlar gördüğünü, Çingiz sülalesinden olan Moğolların kızıl çadırlarda oturduklarını nakleder (Ziya Gökalp 2007: 363-364). Dede Korkut Kitabı'nın Boğaç Han boyunda da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Bayındır Han verdiği toyda ak, kızıl ve kara otağ kurdurmaktadır. Buna göre kızıl renk altın renkte olduğu gibi hükmetme yetkisinin/hükümdarlığın simgesidir.

Potlaç müessesesi sadece insanlar arasında değil eski Türklerin ilahları arasında da çeşitli tabakaların teşekkülünü sağlamıştır. Yer altı ilahları/ruhları "kara", yer-su ilahları/ruhları kısmen "ak" kısmen "kara", yukarı sema ilahları/ruhları da "altın" sınıfına mensuptular (Ziya Gökalp 2007: 364). Bu tasnifte "altın" yukarı dünyada yaşayan ve insanlara çoğunlukla iyilik eden ilahların simgesidir. Eski Türk kağan ve kahramanlarına milleti idare etme yetkisi/kut veren de bu zümreye ait ilahlardır. Türkler yağız-yer ve kutsal yer-su ruhlarından başka insanlara kut veren ve kozmik ailelerini belirleyen tanrılara/ruhlara inanmaktaydı (Esin 2001: 99). Kut kara kemikten bir topluluğu ak kemik tabakasına veya ak kemikten altın kemik tabakasına yükseltebilirdi (Ziya Gökalp 2007: 474). Dolayısıyla gökten inen semavi nur/kut, bir milletin kaderini tayin etmektedir. Kut verilen kişi hangi tabakaya mensup olursa olsun aldığı kutla altın kemik tabakasına yükseltilmiş olurdu. Böylece devleti/halkı idare etme yetkisi her zaman altın tabakaya mensup bir kişiye olurdu.

Çeşitli ülkelerin mitolojilerinde sarı renk (ışık ve altın sarısı) güneşe ait bir simge olarak “akıl, zihin, idrak, sezgi, iman” kavramlarını ifade eder. Altın gibi sarı renkler kutsaldı ve soylu tabakayı gösterirdi (Ögel 1998: 522). Işık ve altın sarısı dışında koyu sarı “haset, hırs, tamah, vefasızlık, hıyanet, imansızlık” gibi olumsuz anlamlar içerir. Türklerde sarı renk merkezin, toprağın, yaşanan ülkenin simgesidir (Esin 2001: 76; Çoruhlu 2006: 198). Bayat’ın “*kötülüğün, felaketin, hastalığın simgesi*” (2007a: 70) olduğunu belirttiği de koyu sarı renk olmalıdır. Çin’de altın ve sarı renkleri imparatorun sembolüydü (Gültepe 2017: 432). Çin’de olduğu gibi eski Türklerde de altın sarısı hükümdarlık ve hâkimiyetin simgesi olarak birçok mitolojik ve destani metinde yer almaktadır. Örneğin Manas’ın yakın dostu Alman Bet’in kahraman atının adı Sarı Ala’dır (Yıldız 2017: 642). Sarı güneşin, ışığın, olgunluğun rengidir. Merkezin rengi olduğundan “gücü ve yönetim erkini” temsil eder (Bakırcı 2019: 40). Birçok halk anlatısında da sarı renk ile hükümdarı bir arada görmekteyiz.

1.1. Göksel Bir İmge Olarak Altın

Türklerin mitolojik metinlerinde altının kullanımına farklı şekillerde rastlanmaktadır. Mitolojik metinlerde altın bazen ışık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Işık Türklerin menşei mitlerinde göksel bir imge olarak görülür. Tanrı’nın belirtisi olan ışık, Tanrı ile kağan/kahraman arasında bir arabulucudur. Işık, hükümdar ailelerini ortaya çıkaran güçtür. Cengiz’in doğumunda olduğu gibi ışık, kadınları hamile bırakmaktadır. Işık sonucunda gerçekleşen doğumlar ilk atayı/hükümdarı/bilgini/şamanı yaratmaktadır. Işık bu kişilerin semavi menşeli olduğuna işaret eder (Bayat 2007a: 194). Radloff tarafından derlenen Altay yaratılış mitinde Tanrı tarafından affedilen şeytan, Tanrı’dan gökler yaratması için “kut” ister. Şeytan, Tanrı’nın verdiği kutla kendisi için gökler yapar, içini şeytan ve cinlerle doldurur (Ögel 1998: 459). Burada kut, -kağan ve kahramanlardan farklı olarak- Tanrı tarafından şaytana yaratma iradesi veren kutsal güçtür. Bu güç, kut verilen diğer varlıklarda görülmez. Bu yaratma eylemi aynı zamanda yaratılanlar üzerinde hâkimiyeti de getirmektedir. Mitin devamında şeytanla başa çıkamayan Mandı-Şire, ancak Tanrı’nın kendisine verdiği kut sayesinde onu yener. Kendi katından şeytanı kovan Tanrı, onun yalvarmaları üzerine yerin dibinde kendi halkını yaratması için ona kut verir (Ögel 1998: 460-462). Bu örneklerde kut, altın bir ışık şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Türk mitolojisinde kozmik direk ve eksen rolünü üstlenen Altın Kazık çeşitli Türk topluluklarında Temir Kazık veya Kutup Yıldızı olarak adlandırılmıştır. Eski Türk düşüncesine göre bu yıldız üç dünyayı birbirine bağlamakta, gök kubbeyi ve yıldızları tutmaktadır. Diğer yıldızlar Altın Kazık’a bağlıdır, bu bağın kopması dünyanın sonunu getirecektir. Eski metinlerde Tanrı Kapısı da denilen Altın Kazık gök kubbenin tepesindedir ve Gök Tanrı’nın makamı/mekânıdır. Altın Kazık kozmik merkezin ve parlaklığın simgesi, ezoterik bilginin toplandığı yerdir. Gök kubbe, Altın Kazık etrafında dönmekteydi (Esin 2001: 41; Bayat 2007a: 290-292; Gültepe 2017: 442). Tüm bu inanışlar Altın Kazık’ı hükümdarlık ve hâkimiyetin simgesine dönüştürmektedir.

Türk mitolojik düşüncesine göre Altın Dağ dünyanın merkezinde bulunmakta, diğer gök cisimleri onun etrafında dönmektedir (Bayat 2007a: 297). Verbitskiy tarafından derlenen Altay yaratılış mitine göre Tanrı Ülgen yer ve göğü yaratıp sabitledikten sonra rahatı seçip Altın Dağ’da oturur. Çok büyük olan Altın Dağ, Ay ve Güneş’e değmekte ve gökle yer arasında bulunmaktaydı. Bay Ülgen’in başında oturduğu bu dağın etekleri Dünya’ya değmezdi. Yaratılan dünyalardan biri olan Tanrıların barınağı Han-Kurbustan-Tengere, Altın-Telegey adlı yerde bulunurdu. Doksan dokuz dünyanın ortancası olan gök dünyası Ezre-Kurbustan-Tengere ise Altın-Şarka denen

yerdeydi (Ögel 1998: 434-435). Buna göre altın ile nitelenen mekânlar kutsalın tezahür ettiği tanrısal alanlardı.

Kutsal alanların altınla nitelendirilmesi Uygurların türeyiş ve göç mitlerinde de görülmektedir. Uygurların ağaçtan türeyiş mitine göre Uygurların eski yurtlarında Kara Korom adlı bir dağ vardı. Buradan Selenga ve Tola adında iki nehir çıkardı. Bir gece bu iki nehir arasındaki bir ağacın üzerine kutsal bir ışık iner. Gökten ışığın inmesi her akşam devamlı olarak tekrarlanır. Sonunda bu ağaçtan beş çocuk doğar (Ögel 1998: 81). En küçük çocuk Böğü Kağan sonradan Uygur kağanı olacaktır. Bu mitte de ağacın üzerine düşen kutsal/altın ışık kağana verilen kuttur. Uygurların göç mitinde ise Kara Korom'da bulunan Kutluk Dağ'ın taşlarının Çin'e götürülmesiyle yaşanan felaketler anlatılır. Kutluk Dağ "iyi talih ve saadet getiren dağ" anlamındadır (Ögel 1998: 82). Çin'e Kutluk Dağ'ın parçalanarak götürülmesi Tanrı tarafından kendilerine verilen iyi talih ve saadetin gitmesine sebep olmuş, Tanrı kutunu Uygurlardan almıştır. Kutluk Dağ bazı kaynaklarda Altın Dağ olarak geçen dağın özelliklerini taşır. Eski Türklere göre yeryüzü bir dörtgen şeklindedir. Bu dikdörtgenin içinde gökyüzünü temsil eden bir daire vardır. Dairenin merkezinde ise kutsal bir dağ bulunmaktadır. Bu kutsal dağ Altun Yış (Altın Orman)'tır (Çoruhlu 2006, s. 93). Altun Yış, Türk hükümdarlarının meskenidir. Kutsal dağın kaybedilmesi -Uygur göç mitinde olduğu gibi- hükümdarlıklarının da sonunu getirir. Tonyukuk Anıtı'nda Altun Yış, Altay Dağları olarak tercüme edilmiştir (T K31-32) (Aydın 2014: 123-124.) Türkler verimli, av hayvanları bakımından zengin ve sürülerini besleyen yerlerin yakınındaki dağları Altun Dağ olarak isimlendirmişlerdir (Gedikli 2022: 20). Yaşamlarının temel kaynaklarını bu dağlardan sağladıklarından kutsal olarak kabul etmişlerdir.

Kök Türk kağanlarının mezarlarının Pamir Zirveleri ile Po-tao Dağı şeklinde inşa edildiğine ve ölenlerin ruhlarının Altun Suna-Yış'a (Ormanlı Dağ) veya Altun Kır'a (Altın Dağ) gittiğine inanılmaktaydı (Esin 2001: 37-38, 52). Burada sözü edilen ruhlar, tanrılara karşı görevlerini yapan erdemli ruhlar olmalıdır. Ruhların mekânı olan Altun Suna-Yış veya Altun Kır iyi ruhların gittiği bir yerdi. Nitekim kötü ruhlar yer-altı dünyasına götürülürdü. Kök Türk döneminde yapılan ayinlerde Çince "ting" isimli kurban eti kaplarına Türkçe "altun küzeç" denilmekteydi (Esin 2001: 103). Kayın ağacı, Tanrı/Ata Ülgen ve Ana Umay'la gökten indirilmiştir. Bay Kayın olarak anılan bu ağaç altın yapraklı, sekiz gölgeli, dokuz köklüdür ve ona ak kuzu kurban edilmekteydi (İnan 1998a: 254-255). Altın yapraklı kutsal ağaçlara destanlarda da rastlanmaktadır.

Altay Kara-Orman Tatarlarının yaratılış mitine göre ise Tanrı Payana insan şeklinde bir şey yapar. Ona ruh bulmak için köpeği insanın başına bekçi olarak bırakır. Şeytan altın tüyler verme karşılığında köpeği kandırarak Tanrı tarafından yapılan insanı alır (Ögel 1998: 465). Şeytanın tüysüz olan köpeği altın renkli tüylerle kandırması hem tüyün hem de altın renginin değerini göstermektedir. Kara-Orman Tatarlarının mitolojik düşüncesinde de altın kutsallığın/gücün simgesidir.

Orhon Yazıtları'nda adı Gök Tanrı ve Yer-Su iyeleriyle birlikte anılan ilahe Umay daha çok çocukların, annelerin ve ailelerin koruyucusu olarak bilinmektedir. Sarı renk sembolü Umay'da görülür. Teleütlerde Umay gümüş renkli, dalgalı saçları olan bir kadın olarak tasavvur edilmiştir. Bu genç kadın çocukları korumak için elinde altın yayla gökten ışık içinde yeryüzüne iner. Umay, Anadolu'da Alevi-Tahtacı topluluğu içinde uzun ve sarı saçlarıyla Sarı Kız kültüne çevrilmiştir (Bayat 2007b: 54-55). Anadolu'da Sarı Kız ile ilgili çok sayıda efsane vardır.

1.2. Hükümdarlık Simgesi Olarak Altın

Türk kahramanlık destanlarında Türk mitolojik metinlerindeki altının simgesel anlamı korunmuş, kullanım alanı yaygınlaşmıştır. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı altının hükümdarlık simgesi olarak zengin örneklerini barındırır. Destanın başlarında Oğuz, halkı ve at sürülerini yiyen gergedanı avlamak için tuttuğu ayıyı altın kuşağıyla ağaca bağlar (Bang ve Rahmeti 1988: 14). Kuşak ve kemer Türk devletlerinde hakanlık/hükümdarlık sembolüdür (Ögel 2006: 16). Altın kuşak siyasal erkle ilişkilidir (Ölçer Özünel 2014: 12). Destanda Oğuz yurdunun sağ yanında Altun Kağan adlı bir kağandan söz edilir. Altun Kağan Oğuz'a altın, gümüş, yakut gibi değerli taşlar göndererek itaat ettiğini bildirir. Oğuz, Altun Kağan'la dost olur (Bang ve Rahmeti 1988: 17-18). Seferler esnasında Oğuz'un yolda gördüğü duvarları altından, pencereleri gümüşten, çatısı demirden bir evden söz edilir. Oğuz anahtarı olmayan bu evi açması için Tömüdü Kağul'u bırakır (Bang ve Rahmeti 1988: 21). Altın evler Türklerde hakanlık otağıdır. Uygur hakanlarının da altın çadırı vardı (Ögel 2006: 29). Bundan dolayı duvarları altından olan ev de hakanların altın otağlarının simgesel anlamını taşır. Oğuz Kağan'ın nazırı Uluğ Türk'ün gün doğusundan gün batısına kadar uzanan altın bir yay ile kuzeye doğru giden üç gümüş oku rüyasında görüp bunu Gök Tanrı'nın bütün dünyayı Oğuz'un hâkimiyetine verdiğine dair yorumunda altının hükümdarlık simgesi daha açık biçimde karşımıza çıkar. Rüyadan sonra Oğuz büyük oğullarını altın yayı, küçüklerini gümüş okları bulmaları için gönderir (Bang ve Rahmeti 1988: 23-24). Türk kültüründe yay gök yuvarlağını temsil eder. Gökten inen kızıdan doğan çocuklar altın yayı bulmaları için gönderilir. Bu çocuklar büyük kardeşlerdir. Burada büyük kardeşlerin gitmelerinin sebebi Gök Tanrı tarafından gönderilmiş olmalarıdır. Ok, yaya tabidir; yay onu nereye atarsa oraya gider. Yay ve okun nitelikleri dikkat çekicidir. Yay altın, ok ise gümüştür. Altın asaletin, kutsalın, gökselin, kutun simgesidir. Yer kızının çocukları gök kızının çocuklarına (Üçoklar/gümüş Bozoklara/altına) tabidir. Altın yayı bulanların hükümdarlık hakkı vardır. Altın yayın bir, gümüş okların sayısının üç olmasıyla hükümdarlığın tek bir kişide/soyda bulunması, çoğunluğun teke/bire tabi olması gerektiği anlatılır. Gümüş, altına tabi olmaktadır. Nitekim Ögel, gümüş adının eski Türklerde çoğunlukla asil ve soylu olmayan kimselere verildiğini; Hazar Han'a "Kümüş-Tegin" adının verilmesini de Özbek ve Kıpçakların onu asil ve soylu bir han olarak görmek istemediklerini gösterdiğini ifade eder (1998: 399). Bayat'a göre ise gök kubbe yaya, yer ise oka benzetilerek gökle yerin Türklerin elinde olduğu ve yerin hâkimiyetinin Türklere verilmesi gerektiği düşüncesi vardır (2006: 88). Oğuz eril gök ile dişil yer kızlarıyla evlenerek hem gökten hem de yerden kut almıştır. Altın yayın doğudan batıya uzanması, üç gümüş okun kuzeye gitmesi de Tanrı tarafından Türklere verilen cihan hâkimiyetini sembolize etmektedir. Ölçer Özünel de benzer biçimde Uluğ Türk'ün rüyasını Oğuz'un iktidarının sağlamlaştırılması, baki kalması dileğinin sembolik bir ifadesi olarak değerlendirir (2014: 17). Oğuz'un seferlerde elde ettiği zaferler altın yayın sembolik anlamının gerçekleştiğini gösterir.

Göktürk hakanlarının hükümdarlık işareti olarak çadırlarının önüne altın kurt başlı bayrak asmaları (Beydilli 2015: 349) Oğuz Kağan Destanı'nın sonunda yapılan kurultaydaki uygulamayı hatırlatır. Destanın son bölümünde Oğuz büyük bir kurultay toplar. Ordugâhın sağ yanına kırk kulaç direk diktirir; üstüne bir altın tavuk, altına bir ak koyun bağlar. Sol yanına da kırk kulaç direk diktirir; üstüne bir gümüş tavuk, altına da bir kara koyun bağlar (Bang ve Rahmeti 1988: 25). Bayat, kurultayda bu uygulamanın şaman merasimlerini hatırlattığını belirtir (2006: 167). Altın yayı almaya gönderilen Bozoklar altın tavuğun bağlandığı direğin bulunduğu sağ tarafta oturtulurken, gümüş okları almaya gönderilen Üçoklar gümüş tavuğun bağlandığı direğin bulunduğu sol tarafta oturtulmuştur. Altın tavuk kurultayda devleti idare etme hakkına sahip

Bozokların bulunduğu sağ taraftadır. Burada da altının hâkimiyetin/iktidarın sembolü olarak yer aldığı görülür. Destanın İslami varyantlarında Oğuz'un ve Dede Korkut Kitabı'nda ise Oğuz beylerinin çadırları altın banlıdır (Ergin 1997a: 96: Yazıcızade Ali 2017: 17: Ebulgazi Bahadır Han 2020: 138). Ban "*çok süslü altın başlı büyük çadır*"dır (Ergin, 1997b: 37). Altın banlı hükümdar/bey çadırı içindeki ailenin soyluluğunun ve bulunduğu topluluktaki hükümlanlığının/beyliğinin göstergesidir. Oğuz Kağan'ın altınla bu yakın ilişkisi kutsalın ortaya çıktığı merkezde bulunmasının doğal sonucudur. Ölçer Özünel, Oğuz'un göksel olanı temsil ettiğinden tanrısal, dünyadaki insanları yönettiğinden siyasal ve iktidarı halk tarafından kabul edildiğinden örfi iktidarı (2014: 7) temsil ettiğini belirtir. Altın simgecilği bağlamında değerlendirildiğinde ise, gökten altın ışıktan doğan Gök Kızı ile aynı biçimde kutsal ışık içinde yere inip kahramana yol gösteren/kılavuzluk yapan kurt, Oğuz'un tanrısal; gün doğusundan gün batısına uzanan altın yay, siyasal; kurultayda kırk kulaç direk üzerine asılan altın tavuk da örfi iktidarına işaretler. Altın etrafında şekillenen düşünce Oğuz'un meşruiyetinin göstergesidir.

Dede Korkut Kitabı'nda da Oğuz ve düşman beyleri birçok yerde altınla birlikte anılır. Boğaç Han babası Dirse Han'ı düşmanlardan kurtarmak için altın cidasını (mızrak) koluna alır (Ergin 1997a: 91), Salur Kazan altın ayak (kadeh) sürahiler dizdirir (Ergin 1997a: 95), Burla Hatun oğlu Uruz'u altın beşikte beler (Ergin 1997a: 106), Big Yigenek'in kulağı altın küpelidir (Ergin 1997a: 113), Oğuz beyleri düşman üzerine vardığında altın tunç borular çalınır (Ergin 1997a: 114), Kazan Bey altın tahtında evini diker (Ergin 1997a: 115), kâfir şehrinin beyleri altın aşık oynar (Ergin 1997a: 237). Hikâyelerde altın Oğuz beyleriyle birlikte çokça anılarak hâkimiyetlerinin birer simgesi olarak yer alır.

Türk dünyasında anlatılan birçok kahramanlık destanında altın "asalet, hükümdarlık, kutsallık" simgesi olarak kullanılmıştır. Destanların adlandırılmasında altının sıkça kullanımı dikkat çekicidir. Örneğin Şor kahramanlık destanlarından Altın Ergek, Altın Sırık, Altın Taycı (Ergun 2006: 216-307); Hakas kahramanlık destanlarından Altın Arığ, Altın Mirgen, Altın Poç (Şahin 2007: 19) kahramanlarının adını taşır. Bu nitelik kahramanlarının soylu/kut sahibi olduklarına işaretler. Sadece destan adlarında değil destanda gelişen birçok olayda da altın bir kahramanlık sembolü olarak kullanılmıştır. Kartıga Pergen Destanı'nda Tanrı Kuday, altın bozkıra varan destan kahramanına gökten güneş gibi parlayan, ay gibi yaldirayan altın bir otağ indirir (Ergun 2006: 462). Altın Çüs Destanı'nda Alıp Han dağın zirvesinden malına, halkına, tebasına bakıp zürriyeti olmadığından endişelenir, atını altın kazığa bağlar (Şahin 2007: 50-53). Destanda Alıp Han'ın oğlu henüz bebek iken düşmanı Alıp Hartığa tarafından yakalanarak iki kolu ve iki bacağı kesilir. Kanı gölgeli gök dağdan aşağı ak dere olarak akar, kanın kara yerin içine geçip biriktiği kuru yerde altın yapraklı bir sedir ağacı büyür, ağacın başında guguk kuşu ötmeye başlar (Şahin 2007: 69-71). Sedir ağacı mitolojide yaşam döngüsünün yeniden başladığını belirten, Tanrı(ça)larla ilişkilendirilen kutsal ağaçlardan biridir (Uluişik 2020; 176). Destanda bu inanca uygun biçimde ruhu altın yapraklı sedir ağacının başındaki guguk kuşu olan Alıp Han'ın oğlu Alıp Möke, sonradan Altın Arığ tarafından diriltilecektir. Birçok destan kahramanının adlandırılmasında altın sıfatı kullanılmıştır. Kartıga Pergen'in babasının adı Altın Kağan, annesinin adı Altın Köök'tür. Kartıga Pergen altın tabağa koyduğu aşı alıp Altın Dağ'a çıkar. Burada altın elbiseli bir ihtiyar tarafından adı konur (Ergun 2006: 452-455). Ak Kağan Destanı'nda kahramanın karısının adı Altın Arığ, kızının adı Altın Tana, oğlunun adı Altın Taycı'dır (Ergun 2006: 157). Ay-Tolız Destanı'nın kahramanı Altın Sabak'tır. Maaday-Kara'nın karısı Altın Targa'dır. Maaday-Kara'nın oğlu Köğüdey Mergen'in karısı Ay Kağan'ın kızı Altın Küskü'dür. Destanın sonunda

Kögüdey Mergen ile karısı Altın Küskü halkını korumak için yıldız olup göğe yükselir (Gültepe 2017: 81).

Destan kahramanlarının atları, bulundukları mekân, fiziksel özellikleri, karşılaştığı hayvanlar ve savaş araçları altınla vasıflandırılmıştır. Altın Arığ'ın atı altın yeleli, altın toynaklı Ak Boz'dur. Destanda Altın Arığ ile Ak Boz atı diriltten Huu İney, kadın suretine giren bozkurttur. Destandaki bozkurt, Oğuz Kağan Destanı'nda gökten indirilen ve Oğuz'a yol gösteren Tanrı'nın elçisinden başkası değildir. Destanda Altın Arığ'ın ruhu Altın Kaya'dadır (Öksüz 2021: 21-24). Kazak kahramanlık destanlarından Munlık-Zarlık'ta altmış yaşındaki Şanşar Han'ın Hızır'ın yardımıyla altın perçemli bir oğlu ile gümüş perçemli bir kızı dünyaya gelir (Özcan 2011: 32). Çocukların altın ve gümüş perçemli olmaları doğumlarından itibaren sıradan insanlardan farklı olduklarına işaret etmektedir. Altın saç Kazak Türklerine ait Kulamerger-Joyamerger Destanı'nda da geçer. Destanda Kulamerger'in karısı Künayım'ın saçları altındır. Hiçbir insanın görmediği bu saçları gören âşık olur. Künayım bir gün altın saçını nehirde yıkarken bir avuç saç suda akıp gider. Bunu gören düşman Bulgar padişahı altın saça âşık olur (Arıkan 2007: 329-333). Munlık-Zarlık Destanı'nda Şanşar Han'ın başı altın, gövdesi gümüş bir geyikle karşılaştığı görülür. Geyik gayb erenlerinden (aksakallardan) biridir (Özcan 2011: 35). Eski Türklerde geyik hem yaruk/ak hem de kararık/kara ilkesine bağlı olarak hem göğe hem de yere ait nitelikler taşır. Altın gök, gümüş yer unsurudur (Arıkan 2005). Destanda da buna uygun biçimde geyik altın başlı, gümüş gövdeli kutlu bir hayvandır.

Manas'ın büyük hatunu Kanıkey'den sonraki karısı Ezret (Hazret) kızı Altın Ay, Manas'ın diriltmesinden sonra Tanrı tarafından kendisine gönderilen kutsal bir kızdır. Destanda bundan başka Ay(ıp) Han'ın kızı olarak geçen başka bir Altın Ay daha vardır. Bu kız Manas'ın yakın dostu Alman Bet'in karısıdır (Yıldız 2017: 640, 658). Oğuz Kağan Destanı'nda Ay Kağan, Oğuz'un annesi iken Manas Destanı'nda Ay Han, Altın Ay'ın atasıdır. Altın Ay, Ak Söök (ak kemik) Han'ın balasıdır. Kanıkey gördüğü düşü Altın Ay'a yorumlatır (Yıldız 2017: 801, 814). Kıpçakların Altın Boğa adlı bir beyi vardır (İnan 1998b: 57). Eski gücünü kaybeden Alıp Manaş atı Ak Boro tarafından altın köpükle beslenir, böylece esaretten kurtulur (Çöloğlu 2025: 810). Türk alplarının bazılarının (urungu alplar) öz bayrakları vardır. Bu alplar bellerine altunlğ keş (altınlğ sadak) ve kılıç takar (Esin 2001: 139). Hakasların Huban Arığ Destanı'nda kahramanın en önemli yardımcılarının biri Altın Tüylü Ak Köpek'tir. Altın Tüylü Ak Köpek çeşitli donlara girebilmekte, bir alp yiğide dönüşüp insan gibi konuşabilmektedir (Akbaba ve Akbaba 2009: 2001). Altın kemikten gelen destan kahramanlarına ok batmaz, onları kılıç kesmez; haykırılarıyla dağları taşları oynatır; gökyüzüne çıkar, yeraltına inerler; olağanüstü varlıklarla mücadele ederek onları yenerler.

1.3. İyi Talihin Sembolü Olarak Altın

Yaratılıp icra edildikleri toplumların inanç dünyasını yansıtan masal ve efsanelerde de mit ve destanlara benzer biçimde altın hükümdarlık simgesi olarak birçok yerde kullanılmıştır. Türk milliyetçiliğinin teorisyenlerinden Ziya Gökalp altını hükümdarlık simgesi olarak eserlerinde kullanan düşünürlerden biridir. Bilim insanı olmasının yanında sanatçı özelliğine de sahip olan Ziya Gökalp, yazdığı şiir ve masallarda altını Türk kültüründeki simgesel anlamına uygun biçimde kullanmıştır. Ziya Gökalp çeşitli şiir ve masallarını topladığı ve ilk olarak 1923'te yayımladığı eserine "Altun Işık" ismini verir. Eserde yer alan şiir ve masallarını eski Türk kültüründen motiflerle süsleyen Ziya Gökalp altın ışığı, Tanrı tarafından verilen kut olarak görür. Ziya Gökalp adında altın geçen şiirler yazar. Ziya Gökalp "Altun Yurt" (1989: 69-71) adlı şiirinde Ulutaş adlı Türk yiğidinin dağınık hâlde bulunan Türkleri birleştirme idealini anlatılır. Türkler Altun Ordu

bayrağı altında Altun Dağ eteklerinde yeniden diriltilmelidir. Diğer şiiri "Altun Destan" da (1989: 74-78) şanlı Türk tarihinin özlemini duyan Ziya Gökalp, yüce Türk Tanrısı'ndan Altın Dağ'da kurulacak altın otağda altın kazanı kaynatacak bir kurtarıcı kahraman diler. "Altun Işık" (1989: 258-263) adlı şiirinde ise Ötüken'in çiçekli ovasında gezen bir alageyiğin gökten inen altın ışıkla gebe kalması ve gök soylu Türk (erkek) ile Türkân'ı (kız) doğurması anlatılır. Türk'ün ölümünden sonra halk Altun Yurt'a yerleşir. Şiirde Türk boyunun bir geyikten türediği anlatılır. Ziya Gökalp birçok masal ve şiirinde "Altun Dağ, Altun Yurt, altun başlı ev, altun ışık, altun otağ, altun köşk, altun yay, altun eyvan..." kavramlarını eski Türk düşüncesindeki sembolik anlamlarına uygun biçimde kullanır.

Afyonkarahisar'da derlenen "Altın Saçlı Oğlanla Altın Saçlı Kız" masalında ilk iki karısından çocuğu olmayan bir beyin üçüncü karısından altın saçlı bir oğlanla altın saçlı bir kızı olur (Atasever 2024: 510). Masalda beyin çok eşli olmasının temel nedeni beyliğini devam ettirecek bir erkek çocuğa sahip olma isteğidir. Doğacak olan altın saçlı oğlan masalın sonunda babasının beyliğini sürdürecektir. Kazak masallarından "Kökjan Batır ile Ejderha" da Kökjan Batır'ın sevdiği kız altın saçlıdır (Atasever 2022: 673). Sibiryâ Tatarlarına ait masallarda yer alan Alıp Memşen'in başındaki bir tutam altın saç veya altın ay onun ayırt edici özelliğidir (Çöloğlu 2025: 798).

"Altın Aydar" masalının kahramanı uzun süre çocuğu olmayan bir hanın oğludur. "Duvdar Kız" masalında Töstik Batır, eşi erkek çocuk doğurursa adını Altınbay koymasını ister (Atasever 2022: 681-682). "Altın Yüzük" adlı Kazak masalında padişah, hayatını kurtardığı için masal kahramanına altın yüzük verir. Yüzük kahramanın tüm dileklerini yerine getirir (Uluişik 2017: 717). Özbeklere ait "Altın Saçlı Yiğit" masalında kurtardığı iyi yürekli üç dev kahramana birer yüzük verir. Bu yüzükler ateşe atıldığında devler yardımına gelecektir (Uluişik 2017: 717). Masallarda kahramanlara verilen yüzükler genellikle altındır ve sihirli bir güce sahiptir. Zorda kalan sahibine yardım ulaştırır.

Kırım Tatarları arasında anlatılan ve Türk dünyasında farklı varyantları bulunan "Altın Elma" masalında bir padişahın altın elmaya ulaşma arzusu anlatılır. Altın elmanın elde edilmemesi güç ve otoritesini kaybetme korkusunu ifade eder (Bakırcı 2019: 40). Kırgız masallarında altın elma ağacından söz edilir (Bayrak İşcanoğlu 2022: 304-305). "Altın Elma" adını taşıyan ve Anadolu'da derlenen başka bir Türk masalında ise bir sarayın bahçesinde tek bir altın elma veren sihirli bir ağaç vardır. Padişahın ölümü yaklaştığında ağaç bir altın elma verir. Altın elmaya sahip olan şehzade padişah olmaya hak kazanır. Oğlana annesi altın bir dal uzatırken altın boynuzlu kürk giyen adam ona yol gösterir (Çimen 2023: 29-31). "Altın Elma" isimli her iki masalda da üç şehzadenin en küçüğü çeşitli engelleri aşar ve babalarının yerine geçer.

Altay masallarında altın yatakta uyuyan, gök kısraklı hanlardan söz edilir. Hem altın hem de gök rengi kutsaldır. Bazı Altay masallarında da altın ve gümüş renkli efsanevi çocuklar avlarını halka, fakirlere dağıtır. Kuzey Asya masallarında ise altın ve gümüş renkli göksel atlar vardır. Bu atlar altın yeleli, gümüş üzengilidir. Anadolu masallarında altın padişahı, gümüş veziri, tunç ise halkı temsil eder. Sadece altın kemikten olanlar hükümdar olabilir.

Masallarda sahip olunan altın hayvanlar talihin iyi olacağına, tahta geçileceğine işaret eder. "Altın Kuş" adlı bir Kırgız masalında altın kuşu bulmak için yola çıkan üç şehzadenin maceraları anlatılır (Dağı, Alptekin ve Kaplan 2018: 241). "Altın Kuş" adlı başka bir Kırgız masalında ise meyvesi yenildikçe gençleşilen bir elma ağacından söz edilir. Ancak altın bir kuş, bu elmaları yemeye başlar (Bayrak İşcanoğlu 2022: 304). "Altın Saka" adlı Kazak masalında çocuk

cadının elinden altın saka kuşunu almaya gönderilir (Gümüş 2023: 173). Kazaklara ait “Altın Boynuzlu Geyik” masalında avcı Buldır, daha sonra insana dönüşecek olan altın boynuzlu bir geyikle karşılaşır (Gümüş 2023: 173). “Akyılan ile Karayılan” adlı Türkmen masalında dört bir tarafında kubbeler olan sarayının her burcunda bir altın horozun öttüğü yaşlı bir adam anlatılır. Halktan yaşlı bir adam olan masal kahramanı sonradan ülkenin padişahı olur (Zal 2015: 293-295). Sarayının burçlarında altın horozun ötmesi yaşlı ve fakir kişinin geleceğinin parlak olacağına işaret eder. Yaptığı iyilik, sıradan bir kişiyi padişahlık tahtına oturtur.

Masallarda olduğu gibi efsanelerde de altın talihin ve hükümdarlığın işaretidir. Anadolu’da anlatılan bir efsaneye göre Türklerin ataları İymo-Şeli (altın boynuzlu) olarak adlandırılmaktadır. Aynı efsanede ata mağarasında altın boynuzlu ak bir geyikten de söz edilir (Arıkan 2005). Buna göre altın boynuz ilk atanın, aynı zamanda ilk hükümdarın simgesidir.

Azerbaycan’da anlatılan “Altın Saçlı Sarı Kız” efsanesinde düşmana teslim olmak istemeyen altın saçlı bir kızın ab-ı hayattan içip kaybolması anlatılır (Mahmudova 2011: 74-75). Kazak Türklerine ait Tolağay efsanesine göre Arka bölgesi halkının malını ve canını koruyacak altın aydarlı (perçem) bir alp dünyaya gelir (Yıldırım 2012: 2115). Altın perçemli alp, Arka halkının kurtarıcısıdır.

Kırım-Tatar Türklerine ait “Altın Beşik” efsanesi Kırım Türklerinin varoluşunu anlatır. Efsanede “altın beşik” Kırım vatanını ve Kırım halkının direnişini, yeniden doğuşunu simgeler (Koçak ve Gürçay 2016: 386). Altın beşik anne ve babası düşmanlar tarafından öldürülen prens soyundan gelen bir bebeğin içinde büyüdüğü, dağın/mağaranın içinde gizli bulunan, kimsenin bulamayacağı bir beşiktir. Olağanüstü varlıklar tarafından korunmaktadır. Türk kültüründe Umay Ana’nın çocukların koruyucusu olduğuna dair inanç, altın beşikteki bebeğin onun tarafından korunduğunu düşündürmektedir. Padişahın, kızı Zehra’ya hediye ettiği altın beşik, bir halkın atasını içinde büyütmemektedir. Dolayısıyla türemeyi, iktidarı, soylu bir boyun geleceğini simgeler. Halk inancına göre bu beşiğin bulunması insanların kendilerini kötülüklerden arındırmasına bağlıdır (Koçak ve Gürçay 2016: 388-389). Dede Korkut Kitabı’nda da Bayındır Han’ın kızı boyu uzun Burla Hatun, oğlu Uruz’u “tolması altın beşik”te beler (Ergin 1997a: 106). Uruz, Bayındır Han’ın güvegi, iç ve dış Oğuzların beyi Kazan’ın oğludur.

Bir Buryat efsanesine göre demircilerin baş tanrısı Boşintoy’un dokuz oğlu Altın Deniz’de bir yarış yeri yapar (Gültepe 2017: 446). Altay ve Güney Sibirya efsanelerinden birinde Cedey Han’ın yedi köpeği, Altın Dağ’ın kapısında nöbet bekler (Gültepe 2017: 452). Kırgız efsanelerinden birine göre asil soylardan Han oğulları, yaylarını güneş ışığına doğru attıklarında güneş ışığı yayları yutardı. Aynı nesilden gelen Altın Bel Han’ın kız torunu güneş ışığından gebe kalmıştır (Ögel 1998: 142). Güneş ışığından doğan çocuk, doğrudan Tanrı tarafından halkını kurtarmak için gönderilmiştir.

Sonuç

Altın, Nemi rahibi veya hayat ağacı söylencelerinde görüldüğü gibi, eski dönemlerden itibaren sadece Türklerde değil başka toplumlarda da halkın yazgısını belirleyen simgesel bir anlama sahipti. Bu söylencelerde geçen altın dal/elma/post, tanrısal gücü/yaşamı temsil etmekteydi. Altının bu simgesel anlamı Türk halk anlatılarında altınla vasıflandırılan çeşitli nesnelerde karşımıza çıkmaktadır. Türk halk anlatılarında göksel bir unsur olarak kabul edilen altın çoğu zaman kutsalla ilişkilendirilmiştir. Kahramanlar da taşıdıkları olağanüstü özelliklerle

Tanrı veya ruhlar tarafından seçilmiş kutsal kişilerdi. Bu bakımdan kahramanlık ile altın, kutsalın birer simgesi olarak anlatılarda çoğu kez birlikte görülmüştür.

Türk halk anlatılarında kağanlara/kahramanlara Tanrı tarafından verilen idare etme yetkisi/kut, altınla görünür hâle getirilmiştir. Altın Türklerin yaşadıkları bozkır kültürünün şekillenmesinde önemli bir metal olmuş, hükümdar ailelerinin simgesi hâline gelmiştir. Türk hükümdarlık sistemi ile altın arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Türk hükümdarı altın bir ışık şeklinde inen Tanrı'nın kutu sayesinde hükmetme gücünü kazanmıştır. Tanrı, kutunu altın kemikten gelenlere vermiştir. Altın yeryüzünde hükümdar ailesine mensup olanları belirttiği gibi ilahlar arasında da yukarı sema ruhlarının sınıfını göstermiştir.

Altın içinde yer aldığı edebî türe göre bazı farklılıklar taşımasına rağmen halk anlatılarında sembolik anlamını korumaya devam etmiştir. Birçok Türk halk anlatısında altın ezoterik bilginin merkezi, asaletin, kutsalın, gökselin, kutun, hükmetmenin simgesi olarak kullanılmıştır. Bu yaygın kullanım Türk düşünce sisteminin halk anlatılarındaki sembolik görüntüsüdür. Uzun tarihî süreçte geniş bir coğrafyaya yayılan Türk boylarının farklı din ve inançlara sahip topluluklarla karşılıklı etkileşimi, düşünce biçiminde olduğu gibi altının simgesel anlamında da değişimler meydana getirmiştir. Budizm, Maniheizm, İslamiyet gibi din ve inanç sistemlerinin Türklerin yaşamlarında köklü değişimler yarattığı görülmektedir. Altının sembolik anlamlarının yeni inanç ve kültür yapılarıyla birleşerek yeni anlamlarla süslenmesi kaçınılmazdır. Bununla beraber -sarı renkte olduğu gibi- bazen aynı reng/nesne farklı Türk topluluklarında birbirinin karşıtı anlamlarla da karşımıza çıkabilmektedir.

Extended Abstract

Gold has represented power and strength in many narratives, from mythological stories to modern narratives. The power of administration given to the person who obtains the golden branch/apple/skin mentioned in the legends is similar to the "kut" belief that was given to khans/heroes by God in ancient Turkish beliefs. Just as a slave who could pluck the golden branch could compete with the new priest and win the right to succeed him, so too could the Turkish people be governed by the one who possessed the kut given by God. This person had both religious and political sovereignty. In many narratives among the ancient Turks, there are various objects described as gold as a sign of kut. In this study, the use of gold as a symbol of dominance in Turkish cultural history, similar to the myth of the "Golden Branch" in the world of savages, was evaluated. The relationships of people who possess objects characterized by gold in various Turkish folk narratives with divine, political and social power have been examined. Qualitative research method was used in the review. Resources related to the research problem were scanned and document analysis was conducted. Due to the wide scope of the study, sample mythological texts, epics, fairy tales and legends in which the concept of gold is mentioned have been discussed.

In Turkish folk narratives, the authority to govern/kut given to khans/heroes by God was made visible with gold. Gold was an important metal in shaping the steppe culture where the Turks lived and became the symbol of the ruling families. There are close relations between the Turkish sovereignty system and gold. The Turkish ruler gained the power to rule thanks to God's kut, which descended in the form of a golden light. God has given his kut to those who come from golden bones. Just as gold indicates those who belong to the ruling family on earth, it also indicates the class of the upper sky spirits among the deities. Folk narratives are stories that

symbolically reflect the social thought and beliefs of the period in which they are told. The ways of thinking and behaving of a community are hidden in folk narratives. Many things that seem absurd/irrational to today's people were meaningful and functional for savages. The data obtained from this study show that many motifs involving the symbol of gold, which are seen as absurd or have no meaning today, in Turkish folk narratives, contain a logical meaning within themselves.

In mythological texts, gold sometimes appears in the form of light. Light is seen as a celestial image in the origin myths of the Turks. Light, the sign of God, is a mediator between God and the khan/hero. Light is the power that gives rise to the ruling families. The Golden Stake, which plays the role of the cosmic pole and axis in Turkish mythology, is the symbol of the cosmic center and brightness and the place where esoteric knowledge is collected. The Golden Mountain is located at the center of the world, and other celestial bodies revolve around it. Places characterized by gold were divine areas where the sacred manifested. Gods and khans sat in sacred places characterized by gold, the Golden Stake held up the sky, and the good souls of the dead went to the Golden Mountain.

The symbolic meaning of gold in Turkish mythological texts was preserved in heroic epics, and its use became more widespread. The Oghuz Khagan Epic in Uyghur script contains rich examples of gold as a symbol of sovereignty. Oghuz Kagan tied the bear to a tree with his golden belt; at the great council, a forty fathom pole was erected on the right side of the camp and a golden chicken was hung on it; Ulugh Turk saw in his dream a golden arc extending from sunrise to sunset, and the Oghuz lords were sitting in tents with golden bands. In many heroic epics told in the Turkish world, gold was used as a symbol of "nobility, sovereignty, and holiness". Gold was used as a symbol of sovereignty in the naming of both epics and heroes. The horses of the epic heroes, their locations, their physical characteristics, the animals they encountered and their war tools were characterized with gold.

Gold continued to be used in many places as a symbol of sovereignty in fairy tales and legends, similar to myths and epics. In fairy tales, children with golden hair became sultans, those who possessed golden apples gained the right to rule, and animals with golden qualities brought good fortune to their owners. In folk narratives, gold has often been used as a symbol of nobility, the sacred, the celestial, the divine, and domination. This symbolic meaning stems from the existence of gold itself rather than the object it is used with.

Kaynakça

- Akbaba, Y. ve Akbaba, C. (2019). Huban Arığ destanı üzerinden Hakaslar ve Hakasların düşünce dünyası. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (4), 1985-2009.
- Arıkan, M. (2005). Bursa halk kültüründe eski Türk inançlarının izleri ve bunların Türk dünyası sözlü anlatmalarındaki yansımaları, 26.08.2025 tarihinde <https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/arikan.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Arıkan, M. (2007). *Kazak destanları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atasever, M. (2022). Cinsiyet rolleri ekseninde Kazak kahramanlık masalları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9:,671-688.

- Atasever, M. (2024). Altın saçlı oğlanla altın saçlı kız masalının göstergebilimsel açıdan incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 41, 506-521.
- Aydın, E. (2014). *Orhon yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Bakırcı, N. (2019). Kırım tatar masallarından 'Altın Elma' adlı masalın arketipsel sembolizm açısından çözümlenmesi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 36-46.
- Bang, W., Arat, R. R. (1988). *Oğuz kağan destanı*. Ergin, M. (yay, haz.), İstanbul: Hülbe Basım ve Yayın.
- Bayat, F. (2006). *Oğuz destan dünyası -oğuznamelerin tarihî, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2007a). *Türk mitolojik sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2007b). *Türk mitolojik sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayrak İşcanoğlu, İ. (2022). Kırgız masallarında elma ve elma ağacı sembolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 295-306.
- Beydilli, C. (2015). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
- Çimen, Ü. (2023). Anadolu'dan derlenmiş iki türk masalında anaerkil simgeler. *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7, 23-35.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çöloğlu, R. (2025). Alpamış destanının Sibirya Tatarlarındaki masal versiyonlarının (Alıp Memşen) karşılaştırmalı incelemesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 50, 795-817.
- Dağı, F., Alptekin, M. ve Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *SUTAD*, 43, 227-247.
- Eliade, M. (2005). *Dinler tarihi (inançlar ve ibadetler morfolojisi)*. Çev. Mustafa Ünal. Konya: Serhat Kitabevi.
- Ergin, M. (1997a). *Dede korkut kitabı ı giriş-metin-faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1997b). *Dede korkut kitabı ıı indeks-gramer*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, M. (2006). *Şor kahramanlık destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Frazer, J. G. (2020). *Altın dal -dinin ve folklorun kökleri*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gedikli, Y. (2022). Göktürkçe ektág, ektél dağ adlarının köken ve anlamı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 256, 13-26.
- Gültepe, N. (2017). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Gümüş, İ. (2023). Kazak masallarında mitolojik motifler. *32-ая годовщина Комратского государственного университета, Bildiri Kitabı*, 172-174.
- İnan, A. (1998a). Türk boylarında dağ, ağaç (orman) ve pınar kültü. *Makaleler ve İncelemeler II. C. içinde* (ss. 253 – 259). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1998b). Kutup'un hüsrev ve şirin'inden örnekler. *Makaleler ve İncelemeler II. C. içinde* (ss. 53 - 70). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaşgarlı Mahmud (2020). *Dîvânu lugâti't-türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Haz. Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçak, A. ve Gürçay, S. (2016). Altın beşik efsanesinin göstergebilimsel incelenmesi. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (20), 383-400.
- Koçak, K. (2017). Bozkır Türk kültüründe altının ortaya çıkışı ve işlenip yayılması. *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, 9, 275-287.
- Mahmudova, A. (2011). Sarıkız efsanesi ve azerbaycan efsanelerinde dağ ve su kültürlerinin sentezi. R. Efe, M. Öztürk ve İ. Atalay (Ed.), *Uluslararası kazdağları ve edremit sempozyumu bildiriler ve özetler içinde* (ss. 70-76). Edremit Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ögel, B. (1998). *Türk mitolojisi 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2006). *Türk mitolojisi 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öksüz, D. (2021). *Hakas türkçesine ait altın arığ destanı'nın söz varlığı*. (Yayın No. 655231) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ölçer Özünel, E. (2014). Kendine dönüşen kahraman: Oğuz Kağan destanında iktidar ve kut. *Millî Folklor*, 104, 5-19.
- Ölmez, Z. (2020). *Şecere-yi terakime* (Ebulgazi Bahadır Han), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özcan, D. (2011). Kazak Türklerinin Munlık-Zarlık destanında altın. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 30-38.
- Şahin, E. (2007). *Hakas destanı altın çüs (giriş-metin-aktarma-dizin)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluişik, Y. P. (2017). Halk anlatılarında yüzük. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5 (1): 709-727.
- Uluişik, Y. P. (2020). Kahramanlarının özellikleri bakımından bir destan anlatımının incelenmesi: Hakas destanı altın çüs. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 169-192.
- Yazıcızade A. (2017). *Tevarih-i âl-i selçuk [oğuzname-selçuklu tarihi] (giriş-metin-dizin)*. A. Bakır (Yay. haz.) İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

- Yıldırım, S. (2012). Kazak Türklerinin toponomik efsaneleri, *Turkish Studies -International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 7 (1), 2101-2121.
- Yıldız, N. (2017). *Manas destanı (w. radloff) ve kırgız kültürü ile ilgili tespit ve tahliller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zal, Ü. (2015). Karakum güneşi-III [Masallar]. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3 (2): 289-302.
- Ziya Gökalp (1989). *Ziya Gökalp külliyyatı ı -şiirler ve halk masalları*. F. A. Tansel (haz.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ziya Gökalp (2007). Türk medeniyeti tarihi. Y. Çotuksöken (haz.) *Kitaplar 1 / Ziya Gökalp*. M. S. Koz (Yay. Haz.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.